

המערכה על הריבונות 'דה-פקטו' בהר הבית

אודי דקל | 9 במאי, 2022 | גיליון 1597

אירועי חודש הרמדאן 2022 המחישו את פוטנציאל הנפיצות סביב מסגד אל-אקצא, והבהירו שוב כי אל-אקצא ורחבת הר הבית הפכו למוקד עיקרי בסכסוך הישראלי-פלסטיני. נגד האירועים האלימים, ישראל ניהלה קרבות בלימה והכלה טקטיים, בלי הבנה שמדובר במערכה חדשה על הריבונות בהר הבית. בשנים האחרונות נרשם כרסום בהבנות הסטטוס קוו בהר הבית, בעיקר הגברת השפעתם של גורמים קיצוניים על הנעשה במתחם – מוסלמים ויהודים כאחד. לנוכח פוטנציאל הנפיצות המקומית והאזורית שבהר הבית, על ישראל לנטרל ולהגביל את הגורמים מחרחרי האלימות ומייצרי הפרובוקציות, הפועלים בכוונה לערער את הסטטוס קוו במתחם. למרות חולשת הווקף הירדני חשוב לנסות שוב לגבש הסכמה מעודכנת עם ירדן ואף עם הרשות הפלסטינית לגבי הסדרים שיבטיחו את הסדר וחופש הפולחן המוסלמי וביקורי יהודים במתחם, וגם ימנעו הישג מחמאס שהוא הגורם העיקרי שמסית ומעודד מערכה על השליטה בהר הבית.

"הר הבית בידינו" קרא בקשר מוטה גור, בתום הקרב על העיר העתיקה בירושלים, במלחמת ששת הימים. לימים התברר עד כמה הכרזה זו טעונה, נפיצה, סבוכה ורגישה בהיבטים הדתי, הלאומי, הפוליטי והתרבותי. ממשלת ישראל דאז הבינה את המורכבות וקיבלה החלטה, שלמרות הכרזת הריבונות הישראלית על כל ירושלים, ירדן תהיה האחראית על ניהול הפנימי של הר הבית, שבו שוכן מסגד אל-אקצא, וליהודים יותר לבקר בהר, אך לא להתפלל במתחם אלא בכותל המערבי.

אירועי חודש הרמדאן 2022 המחישו את פוטנציאל הנפיצות סביב מסגד אל-אקצא, והבהירו שוב כי ירושלים ובעיקר מסגד אל-אקצא ורחבת הר הבית הפכו למוקד עיקרי בסכסוך הישראלי-פלסטיני. במהלך החודש גברו העימותים בין כוחות הביטחון הישראליים לבין פלסטינים וערבים ישראלים במתחם והלהיטו קיצונים, מרביתם ללא שיוך ארגוני, לבצע פיגועי טרור נגד יהודים. מסעות ההסתה הפרועה ברשתות החברתיות ובאמצעי התקשורת הפלסטיניים, שהובלו על ידי חמאס, הציגו תוכנית ישראלית לכאורה לחלוקת הר הבית לאזורי תפילה וזמני תפילה נפרדים למוסלמים וליהודים, בדומה לחלוקה המתקיימת במערת המכפלה בחברון, המהווה לגרסתם שבירה של 'הסטטוס קוו' באתר.

נגד האירועים האלימים פעלה משטרת ישראל בנחישות ובתבונה, גם כאשר נדרש להכניס שוטרים לתחומי המסגד עת התבצרו שם צעירים פלסטינים, שהתארגנו ליידיי אבנים

ולהשלכת זיקוקים ובכלל זאת לעבר רחבת הכותל המערבי. למרות עוצמת האירועים, ישראל לא סגרה את המתחם לכניסת מתפללים מוסלמים, המשיכה לאפשר תפילות במקום ולא נרשמו בתקריות הרוגים – "שהידים" – שמותם עלול היה להגביר את הלהט והאלימות. כוחות המשטרה הבליגו לנוכח פרובוקציות של הנפת דגלי חמאס במתחם. איפוק המשטרה אפשר לערוך את תפילת השיא ב-"לילת אלקדר", שבה נכחו למעלה מ-250 אלף מתפללים מוסלמים.

הלחימה על אל-אקצא והמידע הכוזב על כוונות ישראל לשנות את הסדרי התפילה במתחם הם כוח מניע ליחידים וקבוצות, רובם ללא שיוך ארגוני, לבצע פיגועי רצח של אזרחים ישראליים. פיגוע הגרזנים שבוצע במוצאי יום העצמאות באלעד סימן את המשך המאבק על אל-אקצא, בלי קשר לרמזאן, כאשר ההתגייסות להגנתו מניעה צעירים פלסטינים להיענות לקריאת מנהיג חמאס ברצועת עזה, יחייא סנוואר, לבצע פיגועים עם כל הבא ליד - רובה, סכין או גרזן. הוסיף והבהיר דובר חמאס פוזי ברהום "הפעולה באלעד היא מעשה גבורה אמיץ ותגובה טבעית להפרות של הכיבוש במסגד אל-אקצא".

מספר שחקנים קובעים את הרוח ועוצמת האירועים בהר הבית: (1) חמאס פועל לעגן את תדמיתו כ"מגן אל-אקצא" מתוך הבנה שההסתה סביב הר הבית תגביר את רוח "ההתנגדות" בקרב פלסטינים. גורמים אסלאמיים שחברו לחמאס ונענו לקריאותיו תורמים לדימוי שהארגון הוא השולט באירועים במתחם; (2) התנועה האסלאמית - הפלג הצפוני פעילה מאד בארגון מהומות באל-אקצא. היא ארגנה הסעות למתחם של למעלה ממאה אוטובוסים מדי יום בשבוע האחרון של הרמזאן; (3) "חיזב-א-תחריר" - מפלגת השחרור האסלאמית, הפועלת גם נגד ממשד הווקף והרשות הפלסטינית, בתאום עם ארגון הנוער והסטודנטים של חמאס שמצדו פעיל באוניברסיטאות בגדה המערבית. המפלגה החדירה בתקופת הרמזאן מאות פעילים להר הבית, תוך ניצול פרצות ביכולת לבודד את המתחם; (4) ועדות התיאום של השכונות הפלסטיניות במזרח ירושלים וקבוצות של צעירים מזרח ירושלמיים, שסימנו לעצמם ייעוד של הגנה על אל-אקצא מפני מתנחלים ותפילת יהודים; (5) המורביטון, בהובלת שיח' עכרמה צברי, הדרשן של מסגד אל-אקצא; (6) קבוצות של ישראלים שמבקשים להפגין נוכחות רחבה ולהתפלל בהר הבית, וגם גורמים המנצלים את המשבר הפוליטי בישראל ומנסים להניע את רע"מ לפרוש מהקואליציה בשל האירועים סביב אל-אקצא.

חמאס, באמצעות לוחמת תודעה המתבססת על מינוף דימויים שאימץ, כמו הנפת דגל הארגון בהר הבית וליבוי קריאות המוניות של המתפללים המוסלמים לכבוד מחמד דף - ראש הזרוע הצבאית של הארגון - הציג את האירועים כ"ניצחון" על ישראל. בראש רשימת ההישגים שהארגון מציג: חיזוק דימוי כ"מגן ירושלים"; מניעת הקרבת קורבנות על ידי יהודים בהר הבית; מניעת מצעד הדגלים מלהיכנס לעיר העתיקה דרך שער שכם; ערעור יציבות הממשלה בישראל; אימוץ שיטות של "הטרדה" בהר הבית, בדומה להתרחשויות בגבול רצועת עזה; ומעל לכל - האירועים הוכיחו, לטענת דוברי חמאס, כי דרך "ההתנגדות" היא המובילה את המחנה הפלסטיני ובכוח הארגון ליצור חיבור בין זירות העימות השונות נגד ישראל.

ח'אלד משעל, מנהיג החוץ של חמאס, קרא להקמת 'צבא אל-אקצא' משותף לפלסטינים ולאומו האסלאמית. לגישתו, נדרש לגבש אסטרטגיית מאבק מתמשך, שתביא להפקעת הריבונות הישראלית באל-אקצא, בירושלים ובהמשך בפלסטין כולה. גם מנהיג חמאס ברצועה, יחיא סנוואר, הצהיר בנאום שנשא ב-30 באפריל כי המערכה לא תסתיים בסוף הרמדאן ושיבחר את ערביי ישראל שבאו להגן על מסגד אל-אקצא. סנוואר קבע שחמאס מוכן למאבק ממושך למניעתה של כניסת שוטרים ישראליים ומתנחלים לתחומי אל-אקצא ולא יאפשר את חלוקת הר הבית בין יהודים למוסלמים – לא במובן זמני תפילה וגם לא במובן חלוקת אזורי התפילה. הוא קרא לעם הפלסטיני להתכונן לקרב הגדול, אם "הכיבוש" לא יפסיק לתקוף את מסגד אל-אקצא ואת ירושלים, אז תתחולל "מלחמת דת אזורית שתיראה ככדור של אש בכל המזרח התיכון...כולל חילולם של אלפי בתי כנסת בעולם".

בירדן עוקבים בדאגה רבה אחר המתרחש באל-אקצא עקב החשש מפני גלישת המהומות לתחומי הממלכה. השושלת ההאשמית היא האפוסטרופוס הרשמי מטעם העולם המוסלמי על המקום הקדוש. מאז כינונה של ממלכת ירדן הופקד המקום בידה, והסכם השלום עם ישראל אשרר את מעמדה המיוחד במתחם. ממשלת ירדן נאחזת בהבנות המכונות "סטטוס קוו" בהר הבית, שהוא חרם א-שריף (המתחם המקודש לאסלאם והשלישי בחשיבותו בעולם המוסלמי), למרות שאינן כתובות ובעלות תוקף משפטי. גם הווקף הירדני, ככל הזרמים המוסלמים, אינו מכיר בריבונות ישראל בהר הבית. מאז 67' התקבעו ההבנות ונוצר מודוס ויוונדי, שבמסגרתו ישראל העניקה לווקף הירדני את סמכויות הניהול של פולחן, דרשות, אירועים, חפירות, תחזוקה, לימוד וכללי התנהגות באתר. עוד נקבע כי יהודים אינם רשאים להתפלל על הר הבית ומאושרים ביקורי יהודים, כמו גם של תיירים, בשעות שנקבעו מראש עם הווקף הירדני. משימת האבטחה חולקה בין הווקף, האחראי בשטח הר הבית, לבין משטרת ישראל, האחראית על אבטחה היקפית של המתחם, וגובשה הבנה כי כניסת כוחות משטרה לאתר תיעשה באירועים של הפרות סדר ופגיעה בחופש הפולחן.

ואולם, בשנים האחרונות חלו שתי התפתחויות המהוות סטיה מהסטטוס-קוו: האחת, יותר ישראלים מבקרים בהר הבית ואף מבקשים להתפלל במקום, ואכן קבוצות ויחידים יהודים מקיימים תפילה למרות האיסור; השנייה, הווקף הירדני, כמו זה של הרשות הפלסטינית, נחלש מאד, איבד יכולת לשלוט באתר והרבה שחקנים קיצונים פרצו לוואקום שנוצר ובראשם התנועה האסלאמית-הפלג הצפוני וצעירי מזרח ירושלים. בתגובה לאירועים האחרונים העבירה ירדן לגורמים בממשל האמריקאי מסמך, שבו דרישה להשיב את ה'סטטוס-קוו' לפי גרסת ירדן, שמשמעותו ניהול מוסלמי מלא של הר הבית באמצעות הווקף הירדני, שבסמכותו להחליט מי נכנס, מתי נכנס וכמה נכנסים למתחם. זאת, לצד איסור תפילת יהודים.

סיכום והמלצות

ההסתה הגוברת וההתפרעויות במתחם אל-אקצא במהלך רמזאן 2022, הניעו פיגועים של יחידים וזוגות במהלכם נרצחו 19 ישראלים. יחד עם זאת, הצליחה ישראל למנוע הידרדרות והסלמה רחבה בירושלים, וכן בגדה המערבית וברצועת עזה. בהקשר האזורי, למרות העלייה בהיקף הביקורת הפומבית נגד ישראל, לא נסדק שיתוף הפעולה האסטרטגי והביטחוני עם מדינות ערב, והקשב העולמי לא הוסט מהמלחמה באוקראינה לירושלים.

ניתן לציין מספר כשלים במדיניות ישראל: ברמה האסטרטגית - ישראל ניהלה קרבות בלימה והכלה טקטיים, בלי הבנה שמדובר במערכה חדשה על הריבונות בהר הבית והתמודדות עם מחבלים ללא שיוך ארגוני. בנוסף, ישראל לא גבתה מחיר מחמאס שעודד את אירועי ההסלמה. וברמה הטקטית שלושה כשלים - ניתנו אישורי כניסה להמוני צעירים פלסטיניים ומקרב ערבים אזרחי ישראל, למרות סימנים מעידים לכוונתם לחולל מהומות; ממשלת ישראל לא הציגה את ההסדרים שגובשו עם ירדן והווקף ערב הרמזאן, אשר הופרו על ידי המוסלמים ובכך אפשרה להאשים את ישראל בהפרת ה"סטטוס קוו" ונוצרה מתיחות בין המדינות; ממשלת ישראל נמנעה מעימות עם גורמים פוליטיים ואחרים בישראל, המבקשים לחזק את הריבונות הישראלית בהר הבית באמצעות עליה ותפילה המונית של יהודים.

ישראל נדרשת להתארגן לקראת מערכה מתמשכת על השליטה בהר הבית, על יסוד הבנה כי פוטנציאל הנפיצות באתר רגיש זה יגבר בעקבות כל אירוע, חג או תאריך ציון. בד בבד, עליה להתכונן להשלכות הצפויות של השלטת הריבונות והסדר במתחם - עידוד פיגועי טרור ואתגרים למעמדה האזורי והבינלאומי. נדרש להצר את פעילות הגורמים מערערי יציבות, להפריד ביניהם ולנטרלם. בצד המוסלמי הבעיה העיקרית היא היעדר כתובת אחראית שתייצג את כלל הגורמים. הווקף הירדני וגם הרשות הפלסטינית, שאותה הרחיקה ישראל מירושלים ומהר הבית, הם נטולי השפעה, אינם מסוגלים להשכיך סדר ורגיעה ולהתמודד עם הגורמים שאינם סרים למרותם, כפי שאינם מקבלים את מרות ישראל ומוכנים להתעמת עם כוחות המשטרה ללא מורא.

על ישראל לפעול בנחישות ולהגביל את כניסת הגורמים מערערי היציבות להר הבית, גם מוסלמים וגם יהודים. בד בבד, חשוב לנסות שוב ולעדכן את ההסכמות עם ירדן לגבי חופש הפולחן המוסלמי במתחם, לצד הבטחת הסדר והיציבות בו, מתוקף ההסכמים בין המדינות וגם לשם השגת לגיטימציה לצעדים בהמשך. כמו כן, יש לבחון מול ירדן את שילוב הרשות הפלסטינית בווקף הירדני, ובכך יימנע מחמאס הישג. על ההסדרים להתרכז בהשכנת יציבות ורגיעה, בטיחות המתפללים המוסלמים באל-אקצא והיהודים בכותל המערבי, לצד התרת ביקורי יהודים בהר הבית בזמנים מוגדרים, תוך התחייבות למנוע תפילה יהודים. אם לא יושגו הבנות אפקטיביות עם ירדן על ישראל לשקול סגירה מוחלטת, לתקופה קצובה, של הגישה למתחם - גם למוסלמים וגם ליהודים.

מול חמאס, שוב התבדו ההערכות האופטימיות בישראל לגבי התמתנותו כביכול והיכולת להגיע עמו להבנות שקטות. חמאס מיטיב לנצל את הבידול בין רצועת עזה, שם נשמרת הרגיעה והשיגרה, לבין יתר האזורים המהווים מבחינתו זירות מאבק והוא מעודד הסלמה בטרור בהם ומהם - ירושלים, פנים ישראל, הגדה המערבית, ודרום לבנון. על חמאס לשלם את מחיר ההסתה, והגיע הזמן שישראל תנצל את עליונותה הטכנולוגית לשיבוש ערוצי ההשפעה וההתססה של הארגון.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט